

SZEMLE

Bibliotheca Corviniana. Összeállította CSAPODI Csaba, CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára és SZÁNTÓ Tibor. Budapest 1967. Helikon kiadó 392 l., 143 színes t.

Akárhány mai könyvtárban is *Cimelia* néven különleges gonddal őrzik a legféltettebb kincseket, az illető gyűjtemény „(elmozdíthatatlanul) fekvő” értékeit. Ilyen *κειμήλιον*-nak szánta annak idején HUNYADI MÁTYÁS már a maga korában is legendás híró könyvtárát, amely azonban — a hiányosan és így helytelenül, mindenestre elgondolkozható értelemben idézett „*habent sua fata libelli*” szerint — hamarosan *πρόβασις*-szá (Odüss. II 75) vált: „lába kelt”, szétszóródott, jórészt megsemmisült. Ha a *Bibliotheca Corviniana* szétzúllásának folyamatára gondolunk, mi sem tehetünk egyebet, mint a 16. századi humanisták, és VERGILIUS szavaival adunk kifejezést kétségbeesésünknek: *quis talia fando temperet a lacrimis?*

A Corvin-könyvtárnak — mondhatni — könyvtárnyi, folyvást gyarapodó irodalma van, amelynek számontartása is külön feladat.

A magyar könyvkiadás becsületbeli köteleességet teljesített a magyarországi korvinák hozzáférhetővé tételével (T. BERKOVITS Ilona, Bp. 1963), majd most a *Bibliotheca Corviniana* című gyönyörű kötet létrehozásával, a hajdani királyi könyvtár teljes fennmaradt anyagának tudományos és művészi igényű ismertetésével. Ez utóbbi kiadványnak eddig megjelent magyar változatáról számolunk be az alábbiakban.

A kötet tárgyához méltó köntösben, a magyar nyomdaipar (Kner-nyomda és Offset-nyomda) teljesítőképességének ékes bizonyosságaként látott napvilágot, az UNESCO támogatásával, a nevére ez alkalommal csakugyan érdemes Corvina-kiadó és a szerényen „összeállítóknak” feltüntetett CSAPODI Csaba, Cs. GÁRDONYI Klára és SZÁNTÓ Tibor közös buzgólkodásának eredményeképpen. Szervesen illeszkedik a kiadvány mondanivalójához KLANICZAY Tibor

rövid bevezető tanulmánya a reneszánszról (9–14. l.), amelyről csak annyit írhatunk, hogy magvas fejtegetéseit hosszasan is szívesen olvastuk volna; stílusának idegenszerűségei idegen fordításban bizonyára kevésbé fognak szembetűnni. A Corvin-könyvtár történetét CSAPODI Csaba foglalta össze (15–30. l., jegyzetek: 377–380. l.), és ugyancsak neki köszönhetjük „a fennmaradt hiteles korvinák leírását” is. (31–70. l.). *A korvinák írása. és művészi dísze* c. fejezet (71–78. l.) Cs. GÁRDONYI Klára munkája, csakúgy, mint a kötet derekas része, a másfélszáz színes tábla leírása (79–367. l.). Mindvégig a rövidséget fájlaljuk; *többért* még hálásabbak volnánk. A függelékben foglal helyet a CSAPODI-tanulmány jegyzetein kívül a rövidítések jegyzéke (371–374. l., egyben eligazító bibliográfia), valamint a nélkülözhetetlen névmutató.

A hazai köztudat a *Bibliotheca Corviniana*ának elsősorban művészettörténeti és magyar irodalomtörténeti vonatkozásait tartja számon. Mutassunk itt rá nyomatkosan arra, hogy CSAPODI Csaba több ízben *helyesen* hangsúlyozza: a budai könyvtár nem volt „tartalmilag meglehetősen közbömbös... kódexeknek, mintegy műtárgyaknak féltve őrzött gyűjteménye” (17. l.), „a kódexek gazdag köntösben való megjelenése csak az értékes tartalom méltó kerete volt” (uo.). Az inkább csak *formai* szempontokat figyelembe vevő korábbi feldolgozásokkal ellentétben a CSAPODI-házaspár a *tartalmat* is igyekezett bemutatni (33. l., vö. a 26. sk. lapokon a könyvtár tartalmi értékéről és gazdagságáról, valamint a fennmaradt korvinák szövegkritikai jelentőségéről mondottakkal), de azért a „kevésbé díszes”, ugyanakkor tartalmilag esetleg nem kevésbé fontos kódexekből sajnos nem kapunk izelítőt.

Ennek megfelelően a recenzius nem üres dicséretnek halmozásában, hanem szakmai illetékességének határain belül néhány olyan kritikai észrevétel közlésében látja feladatát, amelynek megszívélése a terve-

zett idegen nyelvű kiadásokat mentesít-heti egy-két apró szeplőtől.

Előbb azonban regisztráljuk azt az egyre ritkábban tapasztalható tényt, hogy a túlnyomórészt latin könyvtár tartalmi stb. leírása általában klasszika-filológiai szempontból is kifogástalan. Az örvendetesen kevés számú elírásokat és sajtóhibákat könnyen ki lehet gyomlálni, pl. 27. l.: *stilo paulo cultioris*; 95. sz.: *Plótinus* neve mindenütt omikronnal; u. itt, 98. sz.: *Commonitoria tres*; u. itt (az alexandriai KYRILLOS írásai közt): *Ad Acacium de appompeo* (vö. AKAKIOS beroiai püspöknek a Patr. Graeca 77. kötetében olvasható említéseivel); 99. sz.: *Commentum in peregrinatione Germaniae*; 101. sz.: *Hercules Oataeus*; 104. sz.: *Proverbiae*; uo.: *πρός Κολύβθιους* (kettős hiba); 165. sz.: *Xantopulos*; két könyvbejegyzés (a British Museum *Horatius*ában, 69. sz., és az elpusztult varsói *Chrysostomos*ban, 180. sz.) a közölt formában mindenképpen sántít; másutt a rövidítés feloldása hibás (pl. 54. sz.: pro serenissimo Mathia Regi Vngh.); 55. sz.: *Tractatus super epistolam D. Pauli*; 60. sz.: liber *Lybicus*. Félreértésről árulkodik a 71. sz. leírás: *Ex enumerationibus Eusebii de temporibus per Olympiados poetarum quorundam Latinorum vitae*. Az EUSEBIUS-féle íróéletrajzok az olympiasok (per Olympiadas) szerint szerkesztett időrendi táblázatokba vannak beleillesztve; Aranyászájú SZR. JÁNOS leveleinek címzettjét (24. sz.) pedig nem Olympiadesnek, hanem Olympiasnak hívták.

Cs. a 27. lapon a „fontosabb görög szerzők” közt említi SAPPHÓT, mire a feleség-zott graecistának felesillanna a szeme, ha mindjárt nem gondolná, hogy valójában (vö. 62. sz.) OVIDIUS *Sappho-leveléről*, ill. ahhoz írott magyarázatokról van szó, akár csak a 81. sz. kódexben. Nem helyeselhetjük BONFINI művének *Rerum Hungaricarum* címmel történő emlegetését (27. l.; vagy tegyük ki az R. H.-genitivustól függő *decades-t* is, vagy nominativusban idézzük a címet). XENOPHÓNNAK AGÉSILAOS spartai királyt dicsőítő írása (35. sz.) nem „költemény”, hanem prózai enkómion. A British Museum fentebb már említett Horatius-kódexének címléírása (69. sz.) megtévesztő: a Levelek három könyvébe beletartozik a külön könyvként számon tartott *Ars poetica*, de a szatírákból csak két könyv van. Ugyanezen a lapon (72. sz.) HORATIUS „beszédeit” találjuk a *Sermones* (vagyis a „beszélgetésnek, csevegésnek” minősített szatírák és levelek) fordításaként. Az 51. lapon (79. sz.) regisztrált *Pomponii Attici vita* nem „ismeretlen” szerzőtől származik: Cornelius Nepos Atticus életrajza külön is mindenkor kedvelt

olvasmány volt. HÉRÓDIANOS nem a „Scriptores Historiae Augustae felhasználásával” írta meg a római birodalom 2–3. századi történetét (94. sz., ugyanígy 125. sz.), hanem fordítva: a *Historia Augusta* „szerzői” merítették a korábbi görög író művéből. Nem ártana módosítani MARTIALIS jellemzését sem: epigrammaiban nem a császári udvar, hanem a korabeli római társadalom züllöttségét ábrázolta (vö. 124. sz.). Végül Cs. rengeteg új eredményt közöl, kitűnő könyvtártörténeti tanulmányának hatásos zárómondata (30. l.) nem egészen pontos — hiányos — idézetre támaszkodik: a budai palotának BONFINI szerkesztette felirata szerint a káprázatos épület mindenkinek a király *ingenium-át* juttatja észébe; „Mátyást — az ellenség fölött aratott annyi győzelme után — erénye, az érc, márvány és a sok írás nem engedi elmúlni” (Matthiam partos tot post eae hoste triumphos virtus, aes, marmor, scripta perire vetant). Hunyadi Mátyás emlékét valóban nem; a könyvtárban felhalmozott kincsek — *scripta* — elmúlását a mostoha sors és tulajdon oklanságunk sajnos engedte: annál inkább kell becsülnünk a fennmaradtakat.

Fentebb már hivatkoztunk CSAPODI Csabának a Corvin-könyvtár tartalmi értékével és gazdagságával, ill. az eddigi feldolgozásokkal kapcsolatban ószintén feltárt hiányzeretére. Ennek hirtelen pótlását nyilván senki sem várja a reprezentatív kiadványtól, de a bejelentés mellett nem mehetünk el szólanul. CSAPODI több ízben — megérdemelten — utalt néhai ÁBEL Jenő úgyszólván folytatás nélkül maradt kezdeményezéseire, és előzőkenyen idézte a magunk TACITUS-szövegkutatásait. Akármilyen rövidnek kell is lennie egy-egy kódexleírásnak, pl. KONSTANTINOS PORPHYROGENNÉTS *Syntagmájának* egyetlen kéziratosa példányában bővebb méltatást érdemelt volna (49., 68. sz.), különösen mikor a „bíborban született” császár másik történeti művét köztudomásúlag magyar kutatónak, MORAVCSIK Gyulának köszönheti a tudomány. A 63. lapon (142. sz.) a bécsi Statius-kódexről megint csak annyit olvasunk, hogy ez a példány a „Silvae egyik legjobb fennmaradt kézírata”, és hogy „1525-ben Brassicanus vitte el Budáról, utóbb Fabri könyvtárába került”. A legfrissebb Statiuskiadó, A. Marastoni (Bibl. Teubn. 1961, p. XV), a kódexet is tüzetesebben írja le és a kötet sorsára vonatkozó bejegyzéseket is teljes terjedelmükben közli. A következő (143. sz.) Lucretius-kódex is szinte kínálja az alkalmat, hogy a feldolgozó a materialista költő XV. századi frekvenciájával kapcsolatban a Bibliotheca Corviniana tartalmi kérdéseire részletesebben kitér-

jenek. Örömmel jelezhetem, hogy egy tanítványom az ugyanitt regisztrált (145. sz.) KÖLESÉRI-féle Tibullus-kódex szövegtörténeti problémáival bajlódik; ÁBEL Jenő Iuvenalis-tanulmányait is kötelességünk mielőbb felfrissíteni. Hogy egyszerű filológus bizonyos eredményeket a Corvina-kutatásban is elérhet, legyen szabad Simon Grynaeusról írott dolgozataimra hivatkozzon (S. Gr. — a Corvin-könyvtár óre? Ant. Tan. 11 [1964] 263 skk. 1.; német változatában Acta Class. Debr. 1 [1965] 63 skk. 1., 1. különösen a 72. lapot és a 49. jegyzetet), amelyekből nemcsak az Opsopeostól (V. Koch) kiadott Polybios-, ill. Diodóros-kézirat további sorsára, a Yale University könyvtárába vándorolt „Codex Budensis Rhenani” vizsontagságaira, hanem Grynaeus egyéb budai eredetű zsákmányaira is némi fény derült. Már csak ezért is üdvös volna a filológusok bekapcsolódása nagy rezenszáz-uralkodónk könyvtárának minél szélesebb körű vizsgálatába.

Ahhoz, hogy ez a kívánatos komplex kutatás megindulhasson és érdemleges eredményekkel járhasson, szilárd megalapozásra volt szükség. A Bibliotheca Corvina fentebb ismertetett legújabb bemutatása minden tekintetben megfelel ennek a kívánalomnak. Szerzőinek legfőbb érdeme az, hogy a történeti kritika szempontjainak érvényesítésével módszertanilag is kezdeményező szerepre vállalkoztak, ugyanakkor kitűnő részlettanulmányaik (*Beatrice könyvtára; Mátyás király könyvfestő műhelye; Mikor pusztult el Mátyás könyvtára? Naldus hitelessége; Petrus Cenninius; Les scripteurs de la bibl. du M.*) eredményeit is beleolvastották mustohán méretezett bevezetésekbe. A legendás könyvtár „jegyzéke” sem az ötven év előtti hiedelmeket tükrözi, hanem az eredeti példányok, ill. mikrofilmek alapján kritikailag felmért jelenlegi állapotot. Ez az első kísérlet a külföldi Corvinák anyagának írástörténeti, ikonográfiai és lehetőleg tartalmi vizsgálatára is. Nem hagyhatjuk szó nélkül azt sem, hogy a tudományos eredmények összefoglalása a szakmán kívül álló olvasók számára is követhető és élvezhető formában történt meg. Nyomatékosan hangot adunk itt végül annak a közóhajknak, hogy CSAPODI Csaba kéziratok munkája a Corvina-könyvtár állományáról — a „nem hiteles”, továbbá csak irodalmi utalásokból ismert, időközben elvesztett kódexekről — a fentebbiekben méltatott mű folytatása és nélkülözhetetlen kiegészítése gyanánt mielőbb szintén napvilágot láthasson.

BORZSÁK ISTVÁN

Magyar életrajzi lexikon. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes. Első kötet. A—K. Bp., 1967. Akadémiai Kiadó, 1039 p.

Annak felismerése, hogy a nemzeti életrajzi összefoglalás, egy nemzet történelmének alakulásában, kultúrájának és civilizációjának fejlődésében szerepet játszott személyek életrajzi és bio-bibliográfiai adatainak szintézisbe foglalása minden történeti alapo zású kutatás és tanulmány nélkülözhetetlen műszere, a múlt században vált általánossá. E nélkülözhetetlen segédtudományi termék létrejöttének körülményei és megvalósulása mindig tükrözik a létrehozó ország tudományos és kulturális szervezetségének módját, színvonalát, az ország uralkodó rétegeinek politikai és kulturális céljait. A RANKE által kezdeményezett *Allgemeine deutsche Biographie* (1875—1912) a német egység létrejötte után, a németországi tudományos akadémiák történeti bizottságainak együttműködésével 400 történész munkatárs részvételével jött létre, az uralkodó osztályok érdekeit szolgáló nagynémet eszme jegyében, ismertetve a németeken kívül mindazok életművét, akiket a német néppel szellemi kapcsolatban állóknak tartottak.

Constantin WÜRZBACH műve, a *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich* (1857—1891) az 1848-as forradalmak leverése után uralomra jutott reakció egyik terméke és a Gesamt-Monarchie eszményének, a nagy-osztrák gondolatnak kulturális igazolása akart lenni. (L. KŐHALMI Béla egyetemi jegyzetét).

Az angol *Dictionary of National Biography* (alapkötetei 1885—1900) az egymást követő szerkesztők LESLIE STEPHEN és SIDNEY LEE szándéka szerint főleg az egyetemeken folyó aprólékos, anekdotikus adatokat is figyelembe vevő történeti és filológiai kutatás igényeit kívánta kielégíteni.

Múlt századi történetírásunk akadémiai szervezetségének elégtelensége, az átfogó életrajzi összefoglalás könyvkereskedelmi piacának szűk volta, a vállalkozást propagáló szerkesztő hiánya azok a társadalmi struktúrában gyökerező tényezők, amelyek a 19. századi magyar biográfiai szintézis elmaradását megmagyarázzák. Ugyanakkor az akadémiai támogatás biztosítása, a könyvkereskedelmi vállalkozókedv, egy páratlan objektivitású és szorgalmú tudós, SZINNYEI József egyéni munkájának köszönhető a *Magyar írók élete és munkái* (1891—1914), mely a GULYÁS Pál-féle folytatással egyetemben ugyan irodalomtörténeti alapo zású és szándékú, de mivel az író fogalmát tágan értelmezi, általános — bár ilyen szempontból korántsem teljes értékű — életrajzi összefoglalásnak tekinthető.

Korunkban a hiány pótlására vállalkozni és nem egy meglevő, megbízható régebbi szintézist kiegészíteni és korszerűsíteni — mint ahogy az a német, az angol és az osztrák életrajzi összeállítás esetében történik —, rendkívül nehéz, bár igen fontos feladat.

Az életrajzi összefoglalás céljának, módszereinek kijelölése egymagában nehéz kérdés. Egy nemzet múltjának megismerése, a demográfiai törvényszerűségek, a társadalmi tevékenység gyorsütemű fejlődése következtében mind nagyobb számú életmű számbavételét teszi szükségessé. E mellett szól az is, hogy a jelen Életrajzi lexikonban ismertetett életrajzok zöme XIX—XX. századi. Vállalkozhatunk-e korunkban olyan nagyszabású, tudományos igényű nemzeti életrajzi összeállítás megalkotására, mint az 1933-ban indult, máig befejezetlen *Dictionnaire de biographie française*? Az ilyen vállalkozás megszervezése a Tudományos Akadémia, különösképpen annak történettudományi intézetének a feladata, és kérdés, hogy e nagyszabású munkára fordítandó szellemi és anyagi energia felszabadítható-e erre a célra? Annak ellenére, hogy az utóbbi években megjelent szaklexikonjaink, a *Természet-tudományi lexikon* kivételével nagyban és egészben törekednek arra, hogy szakterületük művelőinek életrajzi adatait pontosan közöljék, mégis a korszerű szempontokat érvényesítő életrajzi összeállítás valamilyen formában való megvalósítása a sürgősen megoldandó feladatok közé tartozott. Mivel a minden igényt kielégítő tudományos alapozású életrajzi és bio-bibliográfiai összeállítás megvalósítása nem látszik realizálhatónak, a rendelkezésre bocsátott mintegy 250 szerzői ív keretében kellett a magyar múltban szerepet játszó személyek életrajzi adatait, alkotásaikat és a reájuk vonatkozó irodalmat úgy összeállítani, hogy az adatközlés segédtudományi funkcióját is betöltve, a pusztán lexikális adatokat keresőket is kielégítse. E szempontokat figyelembe véve, a megszábot terjedelelem csak kétféle megoldást tett lehetővé. Az első, kiválogatni a magyar múlt személyiségei közül azokat, akiknek a magyar élet alakulásában döntő szerepük volt és ezek életrajzi és bio-bibliográfiai adatait korszerűen értékelve feltárni; a második, a múlt szereplői közül minél többnek adatait ismertetni és az ismertetést és értékelést sűríteni. A hiányok pótlására nyilván az utóbbi megoldás alkalmasabb és a *Magyar életrajzi lexikon* erre vállalkozott. Ez egyben legnagyobb érdeme. Nyilvánvalóan a sűrítés mértékétől függ az ismertethető életrajzok száma és a sűrítés minőségétől, módszerétől a közölt adatok fel-

használhatóságának mértéke. Mivel a cél nem lehetett más, mint a magyar élet minél nagyobb számú múltbeli szereplőjére vonatkozó legjobban felhasználható információkat jó sűrítésben közölni, a munka megítélésénél ezt a szempontot kell érvényesíteni. Ez egyben mentesít a lexikális művek bírálatában nálunk újabbban elharapózott, meglehetősen olcsó módszer alkalmazásától, mely aszerint ítéli meg a lexikon értékét, hogy X jelentőségének megfelelően mennyivel több vagy kevesebb sort kapott, mint Y, és a bírálat alapja az, hogy a szerkesztő centiméterekben kifejezve meg tudta-e ítélni az életművek értékét.

Egy ilyen összterjedelmű lexikális összeállítás esetében az információk megbízhatósága a döntő követelmény — ez az, ami mindenféle igényt kielégít —, és ha a legfontosabb adatközlésen kívül, aminek terjedelme viszont az ismertetett személy életkorától és alkotásainak számától is függ, megbízható információkat közöl arra vonatkozóan, hogy a részletesebb adatok, a korszerű értékelés hol található, úgy a munka jól látja el feladatát. Ezért csak helyeselhető, hogy a *Magyar életrajzi lexikon* cikkeinek terjedelmét nem az ismertetett személyiség életművének jelentősége határozza meg; szükség szerint utal a részletesebb információkat tartalmazó forrásokra. A kitűzött cél és a rendelkezésre álló terjedelem által megszabott követelményeknek a lexikon megfelel, KENYERES Ágnes jó szerkesztőnek bizonyult. A felsorolt mintegy 130 szerző munkáját egyetemes, átgondolt szempontok szerint fogta össze, az ismertetett életművek kiválasztása sok tekintetben sikerültnek mondható. Helyes, a külföldi gyakorlatban is bevált szempontot érvényesített, amikor csak lezárt életművek ismertetésére vállalkozott.

Egyenlenségek, hiányok természetesen találhatók ebben a lexikonban is. Egyesek számbavételét, elemzését az első kötet kapcsán tartjuk időszerűnek, mivel nem a hibavadászat a célunk, hanem az, hogy a bírálat elfogadható és általánosítható tanulságai még esetleg értékesíthetők legyenek a második kötet szerkesztése során.

Magyar életrajzi lexikon szerkesztésénél elvszerűen kellett volna meghatározni, hogy mi a kritériuma annak, hogy valaki ebben a nemzeti jellegű összeállításban szerepeljen. Az előző szerint a hazaiak mellett figyelmet fordítottak az olyan egyéniségekre, akik külföldi születésűek ugyan, de Magyarországon működtek és azokra a magyarokra, akik nem Magyarországon éltek, de munkásságukkal a magyar tudomány és kultúra híret öregbítették. Ez feltétlenül helyes szempont, csak éppen a

hazaiak, a magyarországi születésűek és itt működő nem magyarok kiválasztása következetlen. Helyesen szerepelteti többek között a Habsburg uralkodókat, főhercegeket, bár közülük alig néhány született Magyarországon, hiszen a magyar politikai, társadalmi élet szereplői voltak. De nem találjuk többek között HODZSA Milán, GOGA Oktavián, HVIEZDOSZLÁV és a többi neves nemzetiségi politikus és író életrajzát. Következetelenül szerepelnek az osztrák—magyar monarchia közös ügyeinek intézői. Így pl. megtaláljuk a Magyarországon kívül született és meghalt, Magyarországon sohasem működő gróf KÁLNOKY Gusztáv volt közös külügyminiszter adatait — talán mert magyar családból származott —, de hiába keressük gróf BERCHTOLD Lipót adatait, aki ugyancsak közös külügyminiszter volt és még hozzá, mint magyar földbiitokos, Magyarországon is élt. Történelmi fejlődésünk ilyen tekintetben sok nehéz problémát okoz. Az bizonyos, hogy olyan túlzásokat, mint amelyeket a *Neue Österreichische Biographie* elkövet, ahol gróf ANDRÁSSY Gyula életrajzán kívül ANGYAL Dávid magyar történelmét is megtaláljuk, el kell kerülnünk, de olyan egyéniségek életművének ismertetését nem mellőzhetjük, akik születésük idején Magyarországhoz tartozó területen nevelkedtek, Magyarországon működtek, működésük, melyet nagyrészt mint a magyar országgyűlés tagjai fejtettek ki, a magyar történelem alakulását befolyásolta. Ugyanígy a Magyarországon élt nemzetiségek kultúrájának, irodalmának jelentős munkásai sem hagyhatók ki. Ezeket hiába keressük a lexikonban.

Számos pontatlanság, hiány okát abban kereshetjük, hogy a rendelkezésre álló életrajzi és bibliográfiai forrásokat nem használták fel kellőképpen az anyag kiválasztásának és ellenőrzésének műszereiként. Nyilvánvaló, hogy ezek jelentősége elsősorban a XIX—XX. századbeli életrajzi ismeretések szempontjából nagy, hiszen a nagy tömegből való kiválasztás szükségessége itt jelentkezik. Az 1892—1944 között megjelent *Országgyűlési almanach*, a nagyszámú kortárslexikon, a szakbibliográfiák, folyóiratmutatók, névtárak, címtárak, szaklexikonok, kézikönyvek stb. adatközléseinek módszeresebb feldolgozásának hiányát érezzük olyankor, amikor pl. hiába keressük CZOBEL István életrajzát, aki pedig a múlt század végi magyar úri osztály Európa felé forduló részének reprezentánsa, JUSTH Zsigmond barátja, egy Németországban publikált, hatalmas méretű filozófiai munka szerzője volt. Nyilván a forrásfeltárás hiánya következtében nem találjuk DÁNIEL Arnold a Társadalomtudomá-

nyi Társaság és a *Huszdik Század* rendkívül érdekes munkásságú agrárszakértőjének életrajzát vagy a századvégi sajtóban és MRKSZÁTH Kálmán országgyűlési karcolatáiban oly gyakran szereplő BRÖRNY Algernon képviselőre vonatkozó adatokat; hiányzik a lexikonból ELISCHER Boldizsár (1818—1895) a GOETHE-relikviák magyar gyűjtőjének életrajza, holott annak ismertetésére a Révai lexikon is vállalkozott. Ezek a meglehetősen fejtöréssel felfedezett hiányok nem jelentősek és csak tápot adnak arra a feltevésre, hogy a források feldolgozása nem volt átgondolt; a feltevés alaposágát inkább egyetlen példa igazolja, mégpedig az, hogy egy az előszóban említett tudós, HRABOVSZKY György, aki pedig mint életrajzíró is jelentős volt, életrajza hiányzik a lexikonból.

Azoknak a személyiségeknek a kiválasztása, akik nem publikáltak, akiket a szakterületi lexikális források, a politikai almanachok, tudományos, kulturális, egyházi, vagy tantestületi névtárak nem tartanak nyilván, még nehezebb feladatot jelent. Rendkívüli érdeme e lexikonnak, hogy kísérletet tesz az ilyen kategóriába sorolható személyek, mint színészek, előadóművészek, sportolók, artisták, a borítólapon „betyárok”-nak nevezettek életrajzi ismertetésére. Sok területen, itt is nyilván nagy segítséget jelent a szakterületi lexikális feldolgozás és anyaggyűjtés (*Művészeti lexikon, Zenei lexikon, színháztörténeti adatgyűjtés* stb.). Nem e bírálat feladata az életrajzi lexikon adatainak összehasonlítása a szakterületi feldolgozásokkal; meg kell állapítanunk azonban, hogy éppen ahol a források hiányosak, sok esetben csak hiányos életrajzi ismertetést kapunk. Vonatkozik ez elsősorban a sportolókra, akiknek eredményeiknek regisztrálásán kívül alig nyújt többet a lexikon. Egyébként könnyen lehetséges, hogy ez az információ elegendő is. A „betyárok” elnevezésű kategória esetében hiányérzetünk azonban indokolhatóbb. Nem egy ilyen „betyár” életének ismertetése hozzájárul egy korszak jobb megismeréséhez, sőt vannak a magyar történelemnek olyan korszakai, amikor ezek működése jellemzi az egész korszakot. Ezért komolyan hiányoljuk — hacsak nem él még — HÉJJAS Iván és más meghalt főbb cinkosainak életrajzát. Jellemző bűnesetek főbb szereplőit sem találjuk. Világhírű sikkasztóknak, mint KECSKEMÉTI Győzőnek, vagy KOPINITSNAK (keresztnevének pótlásához nem nyújt segítséget az életrajzi lexikon!) is helye lenne itt. A múlt gazdasági életének fontosabb személyeit is, mintha a véletlenre bízva választotta volna ki a lexikon szerkesztője. Miért szerepel benne például BRUST Dávid

textilkereskedő és konfekcióiparos, ha nem szerepel benne DÁN Leó szőrmekereskedő és szűcsiparos, akit pedig még a *Zenei lexikon* is nyilvánart? A gazdasági cím-tárak, adattárak, a virilista-jegyzékek, a gazdaságtörténeti kutatás segédleteinek módszeres feldolgozása bizonyára az egyetelenségek kiküszöbölését eredményezte volna.

Néhány szót a feldolgozási módszerről. A követelmény, melynek nyilvánvalóan igen nehéz eleget tenni, könnyen megfogalmazható: tömör formában az életrajzi adatok pontos közlése, az életmű szakszerű ismertetése, a legjobban használható bio-bibliográfiai adatok felsorolása. A közölt életrajzok tekintélyes része megfelel ezeknek a követelményeknek és ez nagyon dícsérendő. Vannak egyes mintaszerűen megírt életrajzok is. Gondolok itt többek között az ANONYMUS-cikkekre, vagy APÁTHY István zoológus életrajzára. Mivel az egyes életrajzok terjedelme korlátozott, a teljesebb tájékoztatás érdekében, helyesebb lett volna utalni azokra az életrajzi összeállításokra is (SZINNYEI, GULYÁS, lexikonok stb.), ahol a részletesebb életrajzi és bio-bibliográfiai adatok megtalálhatók. Ez nem csupán a jól bevált indexjellegű életrajzi összeállítások (HYAMSON, ARNIM stb.) módszere, ezt alkalmazza például a hazai *Zenei lexikon* is. A bibliográfiai pontosság és tartalmi teljesség követelményeinek sokszor nem tesz eleget a lexikon; nyilván a források módszeres felhasználásának hiánya következtében. Általában nem oldja fel a kezdőbetűkkel jelölt kereszt- és toldaléknéveket, (például ACHIM L. András, BOROSS F. László, GERÓFFY J. Béla stb.), álneveket, névváltozásokat, következtelenül közöl vagy mellőz. Az ismertetett személyek főműveinek kiválasztása néha önkényes: így maradhatott említetlen például HUZELLA Tivadar Franciaországban megjelent nagyjelentőségű orvosi szociológiai munkája *L'individu dans la vie sociale* (Párizs, 1923), melynek háborúellenessége, mondanivalójának újszerűsége Romain Rolland figyelmét is felkeltette.

Igaza van a szerkesztőnek, amikor előszavában az értékelés nehézségeire hívja fel a figyelmet és rámutat arra, hogy egyes életrajzokkal kapcsolatban nemegyszer nem eléggé tisztázott kérdésekkel kellett szembenéznie. Nyilván ez az oka, a gyakran tapasztalható túlzott óvatosságnak; de azért talán azt mégis meg lehetett volna írni, hogy például ifj. HEGEDŰS Sándor legendásan rossz író volt, mint ahogy FÖLDI Mihálynál meg lehetett említeni, hogy a két háború közti időszak jellegzetes bestseller-írója.

Az életrajzi lexikonban szereplő személyek egymás közti rokonságának feltűntetése talán helyes, de az ilyen szempontú tallózás nemegyszer azt mutatja, hogy ez nem mindig pontos, néha pedig hiányos. Nehezen képzelhető például, hogy az 1858-ban meghalt GRÓSZ Frigyes az 1865-ben született GRÓSZ Emil apja lehetne. Ugyanakkor csak következtetés alapján derül ki, hogy IRINYI János és József testvérek voltak.

Bátran mondhatjuk, alig van olyan lexikális összeállítás, amelyikben nem lehetne hibát találni. Az itt felsorolt kisebb-nagyobb tévedések, hiányok, melyeket bizonyos módszerbeli kérdések tisztázása érdekében említettünk meg, nem jelentik azt, hogy nem jól használható, hiányt pótló segédkönyvvel gazdagodtunk. A tájékozódás, és elsősorban a könyvtári tájékoztatás jó műszerét kaptuk meg. A biográfiailag és bibliográfiailag nehezen megközelíthető területeken — így különösen a munkásmozgalom és forradalmi mozgalmak szereplőire vonatkozó adatok feltárása területén — megkönnyíti és lehetővé teszi ez a lexikon a tájékozódást, amellet, hogy megadja a magyar múlt úgyszólván minden jelentős szereplőjére vonatkozó összefoglaló jellegű tájékoztatást, átértékelve a régebbi lexikális összeállítások anyagát.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

Andritsch Johann: Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586—1782) — Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark XXII Band. Graz 1965.

A gráci egyetem főként PÁZMÁNY Péter és a költő ZRÍNYI Miklós nevelő főiskolájaként szerepel a tudományos köztudatban. ANDRITSCH szép, gondos összeállítása, részleteket is tisztázó eredményeinek összefoglalásaként, a maga teljességében tárja fel a stájer Alma Mater és a régi Magyarország meg Erdély igen gazdag személytörténeti kapcsolatát. ANDRITSCH nem érte be a gráci matriculák kijegyzetelésével, hanem a magyar szakirodalom hiánytalannak tekinthető igénybevételével a kiemelkedő vagy akár csak valamennyire jelentős gráci studensek további sorsát, esetleges tudományos, irodalmi működését is bemutatja. ANDRITSCH a teljesnek mondható egyetemi irattári anyagra (katalógusok, promóciós albumok) támaszkodva állította össze a gráci magyar studensek és tanárok névsorát, életrajzi adatait — mint említettem — a vonatkozó, elsősorban magyar irodalom felhasználásával. A személyi anyag két főcsoportot

alkot: I. Studenten (21—248), II. Lehrer (249—278). A studensek időrendi (23—198) és betűrendes (200—217) felsorolása után a számszerű kiértékelés következik. Magyarországból és Erdélyből 1455 studens látogatta 1586 és 1782 között Grác egyetemét. Az évi legnagyobb növekedés 21—23 (1687, 1696, 1724). A hallgatók e tekintélyes száma származási helye szerint már nehezebben csoportosítható. Az 1455 studensből 486 (33,4%) származási helye nem állapítható meg. A további 969 közül 589 (60,8%) a Dunántúlra, az egykori Észak-Magyarországra 215 (22,2%), a Duna—Tisza közre és Tiszántúlra 30 (3,1%), Erdélybe 59 (6,1%), Horvát-Szlavonországba 76 (7,8%) való volt. Az utóbbiak csak a Hungarusok. FANCEVRE hivatkozva ANDRITSCH 1300 „Croata” gráci tanulását említi (219. l.). A származási helyek megoszlását egy térkép szemlélteti (220—221). Az áttekintést évenkénti összeállításban, igen gondos táblázatok könnyítik meg. Az összesítésből kiténik, hogy a studensek közül 469 lett jezsuita, egyéb egyházi 129; társadalmi megoszlás szerint: arisztokrata (comes, L. Baro. Eques) 93, nemes 449, polgár 116, „pauper, plebeius, Libertinus” 23; az utóbbi kategóriában 774 az adat nélküli. Az adatok arányai így is megdöbbentők. A studensekről szóló beszámoló a helynevek felsorolása, a sokszor erősen torzult névalakok helyesbítésével egészíti ki. A studensek közül különösen kiemelkednek: ZRÍNYI Miklós, akit 1630 jún. 14-én immatrikuláltak öccsével, Péterrel együtt a grammatikai osztályokba (az egyetemhez gimnáziumi osztályok is tartoztak). Gráci tanulmányait 1630—35 között végezték. BATHYÁNY Ádám és NÁDASDI Ferenc (1679 és 1722). 1725-ben avatták FALUDI Ferencel együtt a filozófia magiszterévé várkonyi AMADÉ László bárót (142. l.). 1620—21-ben filozófiát tanul és magiszter lesz LIPPAI György, a későbbi primás (46. l.).

A gráci egyetemen tanító jezsuiták sorát SZÁNTÓ (ARATOR) István filozófia professzor nyitja meg már 1573—74-ben. PÁZMÁNY tanára (252. l.). Hamarosan feltűnik a gráci professzorok sorában PÁZMÁNY Péter (252—255. l.), a stájer egyetem ekorbeli legnagyobb alakja. LIPPAI János, a *Posoni kert szerzője* (258. l.), SZENTIVÁNYI Márton (260—61), HEVENESI Gábor (261—262), CSELES Márton (263), a XVII. században tanítottak. PÁZMÁNY után az egyetem legnevesebb magyar professzora HEVENESI Gábor. Három évig volt a filozófia, majd négy évig a teológia tanára Grácban. HEVENESI a Budapesti Egyetemi Könyvtár egyik legnagyobb értékének, a Collectio Hevenessianának létrehozója. Az egye-

tem tudományos és más irodalmát SZŐRÉNYI Sándor állította össze „Propylaeum Bibliothecae Academiae Graecensis” (1703). XVIII. századi utódai közt FALUDI Ferenc emelkedik ki magasan, aki 1738—39-ben a matematika tanára.

Két függelék szerű tanulmányban ANDRITSCH a gráci egyetem magyar vonatkozású kiadástörténetét ismerteti (279—288) a Grácban megjelent művek bibliográfiájával. (*Die Grazer Universität und die Ungarische Barockkultur* [289—292]). KLANICZAY Tibor hármass barokk periodizációját elfogadva (293—294 l.), a tridentinus egyház élesapatának, a jezsuitáknak (Provincia Austriaca) magyarországi és erdélyi működésére alapozva az igen rokonszenvesen hangzó „pannoniai barokk”-ról érdekes áttekintést ad. Itt nyer az általa felvázolt képben a pannóniai barokk önállóbb és realisabb vonásokat, melyeket a „pietas et pax Ausriaca” koncepciója már-már abszorbeált (8. l.). „Dieses überationale Merkmal der Grazer Universität gipfelt aber in einer wesentlichen Barockhaltung und Einstellung zu den Prinzipien der „pietas et pax Austriaca”. Ez az „überationale Merkmal” ugyanis a „rex Pannoniorum” ISTVÁN által alapított állam fenntartó eleme is volt.

J. ANDRITSCH jól tájékozott, pontos adatokra épülő munkája a magyar irodalmi és könyv-kultúra, főként barokk-kutatásunk igen értékes eszköze marad hosszú időre, egyszersmind értékes bizonyossága a pozitíven fejlődő magyar—osztrák tudományos kapcsolatoknak.

MEZEY LÁSZLÓ

Uledow [Uledov] A. K.: *Die öffentliche Meinung. Eine Studie zum geistigen Leben der sozialistischen Gesellschaft.* (Übersetzt und bearbeitet von Werner ROSSADE.) Berlin 1964, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 226 l.

ULEDOV közel húsz éve a moszkvai Lomonoszov-egyetem tanára. Különösen a társadalmi tudat szerkezete áll újabb kutatásai előterében. A közvéleményről szóló könyvére a könyv- és sajtótörténész figyelmét azért érdemes felhívni, mert első nagyobb arányú marxista bemutatása egy olyan problémakörnek, amely majdnem egészen napjainkig a polgári szociológia leg-sajátosabb területét látszott képezni. Úgy tudtuk, hogy maga a közvélemény fogalma a 18. század felvilágosult irodalmának s elsősorban sajtójának terméke. Ehelyett — ULEDOV szerint — először az állam- és jogtudomány tudósait foglalkoztatta. LOCKE filozófiai szemszögből vizsgálva a

közvéleményt, etikai problémát keresett benne. A „public opinion” azután az angol jogi irodalomból került át német és francia területre, majd általában az európai tudományos irodalomba és a közgondolkodásba. A XVII. és XVIII. századi Angliában ezt a „nyilvános” véleményt már tendenciózusan állították szembe, mint hatalmi tényezőt, a parlamentnek intézkedéseket kiváltó, de nem nyilvános tárgyalásaival. A felfejlődő kapitalizmus az izmosodó polgári osztályt egyre inkább arra készítette, hogy az állami élet ügyeiben a közvéleményre támaszkodjék, annak juttasson — saját hatalmi céljai érdekében is — egyre nagyobb szerepet.

Az állami — jogi fogalomkörből a XIX. század végén és a XX. század elején emelte át a polgári szociológia a közvélemény fogalmát a maga legsajátosabb és legjelentősebb vizsgálódásai körébe. Az elméletek egész sorát alkotta meg s ez nem csak zűrzavarra, de végső fokon sok írónál a közvélemény valóságos létének egyenes tagadására vezetett. Az úgynevezett közvéleménykutatásról napjainkban azok is, akik annak még két évtizeddel ezelőtt legjelentősebb képviselői voltak (így az amerikai BERELSON), megállapították, hogy csak a dolgok felületén mozog, csak gyakorlati részletkérdéseket oldhat meg, a mélyebb összefüggések felé nem ad kilátást.

ULEDOV célja elsősorban nem történeti. Sem a közvélemény fogalmának, sem a közvéleménnyel foglalkozó vizsgálatoknak nem adja összefüggő történetét, bár műve egyes fejezeteiben, mindenhol, ahol szükségesnek látja, kitér ezekre is. Célja elsősorban a közvélemény fogalmi jegyeinek új, marxista megalapozású megállapítása, s az erre alapozott definíció.

Megállapítja — egyébként a klasszikus szociológiai tudománnyal összhangban —, hogy a közvélemény mindig valamely *aktuális* problémához juttatja kifejezésre az ember viszonyát, mégpedig olyan problémához, amely a *közösséget* érinti. A véleményképzést az emberek érdekei irányít-

ják, de ezek nem csak egyéni, hanem társadalmi érdekek. Jellemző még, hogy a vélemény mindig vitában, ellentétes nézetek összecsapása közt alakul ki (ezt egyébként az amerikai szociológusok is így tanítják: a közvélemény nem egyéni nézetek összege, hanem egy vitafolyamat produktuma). ULEDOV ezután kifejti a közvélemény és az osztály kapcsolatát. Az osztályjelleg mindig felismerhető, mégis a közvélemény hordozója a nép többsége: a kisebbség alárendelése a többségnek a demokratikus együttélés alaptörvénye. Eppen ezért, állapítja meg, a közvélemény a maga kiteljesedését a szocialista társadalomban éri el, ahol nem jelent egyebet, mint a nép egyértelmű ítéletét olyan társadalmi kérdések felett, amelyek az általános érdeket érintik és gyakorlati megoldást kívánnak.

Az első elméleti fejezetet két további fejezetben bontja ki ULEDOV, amelyek közül az egyik a közvélemény formálódását vizsgálja most már a szocialista társadalom feltételei közt, a másik (egyben az utolsó) főfejezet pedig a közvélemény hatását a szocialista társadalom életére. Különösen jól jellemzik módszerét a szovjet sajtó véleményformáló, de egyben véleményfeltáró működésére vonatkozó fejezetések. Az olvasói levelek két irányú társadalmi jelentőségét már LENIN teljes horderejében számításba vette. A közvélemény végül az etikai normatívum fokára emelkedik: irányító szerepe fontosságában nő, olyan fokban, amilyenben a társadalom állapota közeledik a kommunizmus felé.

Mondtuk, hogy ULEDOV a marxista szociológus, nem a historikus szemével nézi a közvélemény fogalmát, szerepét és jelentőségét. De a könyv- és a sajtótörténet számos határkérdése szempontjából így is elengedhetetlen vezérfontalnak tartjuk. Hiszszük, hogy nem volt felesleges a Német Demokratikus Köztársaságban megjelent fordításra felhívni tudományágunk kutatóinak figyelmét.

DEZSÉNYI BÉLA

TARTALOM

<i>Vizkelety András</i> : Eine deutsche Fassung der Stephanslegende aus dem Jahre 1471	129
<i>Somkuti Gabriella</i> : Ráday Gedeon bécsi könyvbeszerzője (Nagy Sámuel 1730—1802)	
— Gedeon Rádays wiener Bucheinkäufer	147
<i>M. Kondor Viktória</i> : Hogyan készült id. Szinnyi József „Magyar írók élete és munkái” című műve — Die Geburt eines biographischen Lexikons	171

KÖZLEMÉNYEK

<i>Herepei János</i> : További bizonyították a „Tótfalusi Kis Miklós temetése” című cikkhez	188
<i>Markovits Györgyi</i> : Mai Figyelő (1935—1936)	190

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Borsa Gedeon</i> : Kötéstáblából előkerült, ismeretlen XVI. századi bártfai nyomtatványok	196
<i>Fazakas József</i> : A XVII. századi erdélyi országgyűlési törvénycikkek nyomdai meghatározása	201

FIGYELŐ

<i>Tóth András</i> : Kisnyomtatványok az Egyetemi Könyvtárban	210
<i>Benedek D. Katalin</i> : A szocialista könyv útja Magyarországon	214
<i>H. Lakatos Éva</i> : A moszkvai nemzetközi könyvkiállítás	215
<i>Soltész Zoltánné</i> : A londoni középkori magyar művészeti kiállításon bemutatott kódexek	216
<i>Somkuti Gabriella</i> : Ráday-émlékkiállítás Pécelen	218
<i>Petrovay Istvánné</i> : A Vas megyei Állománygyarapodási jegyzék	219

SZEMLE

Bibliotheca Corviniana. (Ism. <i>Borzák István</i>)	221
Magyar életrajzi lexikon. (Ism. <i>Szentmihályi János</i>)	223
Andritsch, J.: Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586—1782) (Ism. <i>Mezey László</i>)	226
Uledow, A. K.: Die öffentliche Meinung (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	227
Barberi, F.: Esperienza di un disastro (Ism. <i>Tombor Tibor</i>)	146

TABLE DES MATIÈRE

<i>A. Vízkelety</i> : Une variante allemande de la légende du roi Étienne I. de l'année 1471 (Texte entier en allemand)	129
<i>G. Somkuti</i> : L'acquisiteur livres de Gedeon Ráday des Vienne (Sámuel Nagy 1730—1802) (Avec résumé en allemand)	147
<i>V. M. Kondor</i> : La genèse du dictionnaire bio-bibliographique des écrivains hongrois par Joseph Szinnyei (Avec résumé en allemand)	171

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>J. Herepei</i> : Nouvelle contribution prouvante á l'article „L'enterrement de Miklós Tótfalusi Kiss”	188
<i>Gy. Markovits</i> : La revue progressiste „Mai Figyelő” (1935—1936)	190

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>G. Borsa</i> : Des imprimés inconnues du XVI ^e siècle de Bártfa découverts dans une reliure	196
<i>J. Fazakas</i> : Les typographes des articles de loi transylvaniens du XVII ^e siècle.....	201

CHRONIQUE

<i>A. Tóth</i> : Les imprimés accidentels dans la Bibliothèque Universitaire de Budapest	210
<i>D. K. Benedek</i> : La route du livre socialiste en Hongrie	214
<i>É. H. Lakatos</i> : L'exposition internationale des livres á Moscou	215
<i>E. Soltész-Juhász</i> : Les manuscrits á l'exposition de l'art médiéval hongrois á Londres	216
<i>G. Somkuti</i> : L'exposition á la mémoire de Gedeon Ráday á Pécel	218
<i>I. Petrovay</i> : La liste collective des acquisitions des bibliothèques du comitat Vas	219

COMPTE RENDUS CRITIQUES

Bibliotheca Corviniana (<i>I. Borzsák</i>)	221
Magyar életrajzi lexikon (<i>J. Szentmihályi</i>)	223
Andritsch, J.: Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586—1782) (<i>L. Mezey</i>)	226
Uledow, A. K.: Die öffentliche Meinung (<i>B. Dezsényi</i>)	227
Barberi, F.: Esperienza di un disastro (<i>T. Tombor</i>)	146

A kiadvány előfizethető a POSTA KÖZPONTI HÍRLAPIRODÁNÁL, Budapest V., József nádor tér 1. és bármely postahivatalban. Csekk számlaszám egyéni: 61.257, közületi: 61.066. MNB egyszámlaszám: 8.

Előfizethető és példányonként megvásárolható az AKADÉMIAI KIADÓ-nál, Budapest V., Alkotmány u. 21., telefon: 111—010. Csekkbefizetési számla: 05,915,111—46. MNB egyszámlaszám: 46.

az AKADÉMIAI KÖNYVESBOLTBAN: Budapest V., Váci u. 22., telefon: 185—612.

Előfizetési díj egy évre: 60.— Ft.

8 K...